

จังหวัดที่ยังหลงเหลือกับการสร้างความรู้สึกของสถานที่: กรณีศึกษาตลาดใต้ จังหวัดพิษณุโลก

The residual rhythm and the creation of a sense of place: The case study of Talad-Tai, Pitsanulok

อนณ ชัยมณี¹

Anon Chaimanee¹

Received: 2025-01-05

Revised: 2025-05-21

Accepted: 2025-05-23

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวความคิดทางเลือก ของการสร้างความรู้สึกของสถานที่ ที่มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์วิถีชีวิตและกิจกรรมมากกว่าการวิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพตามแนวความคิดหลักของการออกแบบและการสร้างสภาพแวดล้อมเมือง โดยนำเสนอว่าหลักการสร้างความรู้สึกของสถานที่ที่หนึ่ง อาจจะได้อาศัยองค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่น วัตถุประสงค์หลัก หรือสภาพแวดล้อมที่ถูกจัดตั้งขึ้นโดยนักออกแบบเสมอไป แต่ความรู้สึกของสถานที่ อาจจะเกิดขึ้นโดยกิจกรรมเก่าแก่ในชีวิตประจำวันซึ่งคงอยู่ในพื้นที่มานาน และถูกปฏิบัติสืบทอดกันผ่านรุ่นสู่รุ่น บทความนี้พหุศาสตร์คุณค่าและหน้าที่ของกิจกรรมเหล่านั้นผ่านแนวความคิด “จังหวัดที่ยังหลงเหลือ” โดยศึกษาคุณค่าและหน้าที่ของกิจกรรมเหล่านั้นจากชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนที่อยู่ในเขตเมือง ผ่านสามวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การเดินสัมภาษณ์ การวิเคราะห์จังหวัด และการสัมภาษณ์โดยใช้รูปภาพ โดยผลของการวิจัย พบว่า จังหวัดของเมืองที่ยังหลงเหลือมีความโดดเด่นด้านการสร้างสภาพแวดล้อมเมืองที่มีชีวิตและส่งต่อประวัติศาสตร์ที่หลากหลายของพื้นที่ คุณค่าเหล่านั้น ทำให้กลายเป็นภาพจำของพื้นที่ในการรับรู้และจดจำของผู้คนมากกว่าจุดหมายทางกายภาพที่ถูกสร้างขึ้นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ คือ การเติมเต็มองค์ความรู้ด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองที่เหมาะสมกับบริบทและประวัติศาสตร์ของเมืองไทยที่ความโดดเด่นเชื่อมโยงกับกิจกรรมชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะ

คำสำคัญ: การออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง ความรู้สึกของสถานที่ ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน จังหวัดที่ยังหลงเหลือ การวิเคราะห์จังหวัด

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (Corresponding Author) E-mail: Anon.ch@cmu.ac.th

Abstract

The paper presents an alternative approach to cultivating a sense of place that focuses more on ways of life and activities than physical objects, as in the general urban design principles. It argues that a sense of place is not solely determined by symbolic objects and distinctive physical environments; rather, it can also be fostered by the everyday activities of locals that have been part of a community for a long time. The study explores this concept through the notion of 'residual rhythms' and highlights its significance through fieldwork conducted in urban Sino-Thai communities within Thai cities. Three qualitative research methods were employed: (1) walking interviews, (2) rhythmanalysis, and (3) photo-elicitation interviews. The findings reveal that residual rhythms are memorable and unique in people's perceptions, shaped by their lived environments and the distinctive histories associated with these areas. This paper aims to contribute to the knowledge of urban design and placemaking, which are specific to the unique context and history of Thai urbanism.

keywords: urban design, sense of place, Sino-Thai community, residual rhythm, rhythmanalysis

บริบทงานวิจัยและปัญหา

มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งได้วิพากษ์ว่าพื้นที่สาธารณะ ถนนและทางเท้าในพื้นที่เมืองของประเทศไทยเต็มไปด้วยกิจกรรมการใช้งานที่หลากหลายและซับซ้อน ทั้ง หาบเร่ การตั้งแผงลอยค้าขายริมถนนและทางเท้า การสร้างพื้นที่แสดงสินค้าและจัดกิจกรรมการค้าด้านหน้าของอาคารพาณิชย์ริมทางเท้า การจัดตั้งตลาดสด ตลาดนัดหรือร้านอาหารชั่วคราวในตรอก ซอยและพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร การพบปะพูดคุยรวมไปถึงการทำพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนาบนพื้นที่สาธารณะ (Askew, 1996; King, 2009, 2011; King & Boonanan, 2018; Oranratmanee & Sachakul, 2014) โดยถ้าศึกษาประวัติศาสตร์ของภูมิทัศน์เมืองไทยจะพบว่ากิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมเมืองไทยมาอย่างยาวนาน (Askew, 2002; Skinner, 1957) บางกิจกรรมคือกิจกรรมเก่าแก่ที่ถูกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นและคงอยู่ในพื้นที่มานานจนกลายเป็นภาพจำ (image) อัตลักษณ์ (identity) และสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ให้กับผู้คนในหลายพื้นที่ (Cheunsuwimol, 2000; Ladsena, 2010)

อย่างไรก็ตาม นักวิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ถึงแม้ว่ากิจกรรมเหล่านั้นถูกพูดถึงเป็นส่วนประกอบในการศึกษาชุมชนและเมือง แต่กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ถูกอธิบายในเชิงลึกอย่างเป็นรูปธรรมในองค์ความรู้และหลักการทางด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง (urban design and placemaking) ของประเทศไทย โดยเฉพาะการอธิบายถึงคุณค่า ลักษณะเฉพาะและคุณสมบัติของกิจกรรมอิสระบนพื้นที่สาธารณะในฐานะองค์ประกอบของเมือง (urban element) ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าหลักการและองค์ความรู้ทางด้านการออกแบบและอนุรักษ์เมืองในประเทศไทยอ้างอิงจากองค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองจากบริบทเมืองทางตะวันตกที่มุ่งเน้นไปที่การพิจารณาองค์ประกอบทางกายภาพซึ่งแตกต่างจากบริบทเมืองของประเทศไทยที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและหลากหลายของวิถีชีวิตและกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะ

แนวความคิดดั้งเดิมเรื่องการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง (urban design) และการสร้างสภาพแวดล้อม (built environment) จะอภิปรายไปที่การออกแบบลักษณะทางกายภาพของเมืองเป็นหลัก (Carmona et al., 2003) ทั้งการออกแบบองค์ประกอบทางกายภาพต่าง ๆ ให้มีความโดดเด่น มีความสอดคล้องกันและจดจำได้ง่าย (Cullen, 1961; Lynch, 1960) หรือการสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีเพื่อกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้สึก (sense) ความหมาย (meaning) และอัตลักษณ์ (identity) ของพื้นที่ (Jacobs, 1961; Montgomery, 1998; Punter, 1991) ซึ่งแนวความคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองของตะวันตกไม่ได้ขยายความและอธิบายในเชิงลึกเกี่ยวกับ ลักษณะเด่น คุณสมบัติและรายละเอียดของ “กิจกรรม” ที่สามารถสร้างความรู้สึก ความหมายและอัตลักษณ์ให้กับพื้นที่ได้เช่นกัน ซึ่งสิ่งนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของสภาพแวดล้อมเมืองไทยที่ถูกมองข้ามจากหลักการการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองจากตะวันตก

ช่องว่างทางทฤษฎีดังกล่าว สร้างมุมมองลบลบต่อกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะมุมมองของรัฐที่มีต่อกิจกรรมการค้าขายบนถนนและพื้นที่สาธารณะ กิจกรรมเหล่านั้นถูกมองเป็นส่วนเกินของสภาพแวดล้อมเมืองในแง่ของการเป็นมลภาวะทางสายตา สร้างความสกปรกให้กับถนน และสร้างความไม่สะดวกต่อคนเดินเท้า ทำให้กิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะ

ถูกจำกัด ควบคุม และกำจัดการออกจากพื้นที่เมืองโดยนโยบายของรัฐตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 จนถึงปัจจุบัน (Askew, 1996; Boonjubun, 2017; Nirathorn, 2006) อีกทั้งพื้นที่รูปแบบใหม่ของเมืองที่ถูกออกแบบจากองค์กรของรัฐและเอกชน เป็นเพียงพื้นที่ที่ตอบสนองการใช้ชีวิตตามอุดมคติแบบตะวันตกและกระแสนิยม เช่น พื้นที่สีเขียว ลานกิจกรรม สวนสาธารณะ หรือลานขายและแสดงสินค้า (Mateo-Babiano, 2012; Oranratmanee & Sachakul, 2014) ซึ่งพื้นที่เมืองรูปแบบใหม่เหล่านี้เข้ามาแทนที่ชุมชนเก่าแก่และพื้นที่ทางสังคมดั้งเดิมของคนในพื้นที่ และมันไม่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตและกิจกรรมในชีวิตประจำวันเก่าแก่ของคนในพื้นที่ (Askew, 1993; Chaimanee, 2023; Mateo-Babiano, 2012; Pakitnontrakan, 2003)

โดยบทความนี้มุ่งเน้นการศึกษา “กิจกรรมเก่าแก่” ของคนในพื้นที่ที่ปรากฏบนพื้นที่สาธารณะมาอย่างยาวนานและมีการปฏิบัติสืบทอดกันผ่านรุ่นสู่รุ่น โดยกิจกรรมเหล่านั้นมีการปรับเปลี่ยนไปตามผู้คนและความต้องการของสังคมในแต่ละช่วงเวลา คำนิยามทางทฤษฎีของกิจกรรมเก่าแก่จะถูกอธิบายอย่างละเอียดในหัวข้อทางทฤษฎี “จังหวัดเมืองที่ยังหลงเหลือ”

วัตถุประสงค์งานวิจัย

จากช่องว่างทางทฤษฎีดังที่อภิปราย บทความนี้จึงต้องการแสดงให้เห็นคุณค่าและหน้าที่ของกิจกรรมเก่าแก่ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สาธารณะในสภาพแวดล้อมเมืองของประเทศไทย เพื่อเติมเต็มองค์ความรู้และหลักการของการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง (urban design) และการสร้างสภาพแวดล้อม (built environment) ที่เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมเมืองของประเทศไทยที่มีกิจกรรมชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

กรอบการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่อธิบายปรากฏการณ์ในพื้นที่ (phenomenon) ผ่านกรอบแนวความคิดหรือทฤษฎี (conceptual/theoretical framework) ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้น กรอบการวิจัยประกอบด้วยสามส่วนหลัก (ดังภาพที่ 1) ดังนี้

1. การทบทวนวรรณกรรม แบ่งออกเป็นสองส่วนดังนี้

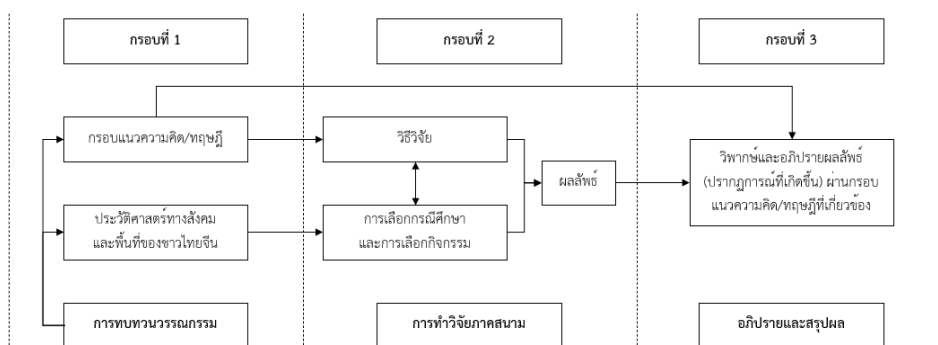
1.1 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้สึกลึกซึ้งของสถานที่ และจังหวัดของเมืองที่ยังหลงเหลือ เพื่อวิพากษ์และหาแนวความคิดที่เหมาะสมต่อคุณลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์เมืองไทยที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อการวิพากษ์แนวคิดความรู้สึกลึกซึ้งของสถานที่)

1.2 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางพื้นที่และสังคม (socio-spatial history) ของภูมิทัศน์เมือง (urban landscape) ของประเทศไทย โดยงานวิจัยนี้มุ่งเน้นการพิจารณาไปที่ประวัติศาสตร์ของชาวจีนอพยพและชาวไทยเชื้อสายจีนเนื่องจากคนกลุ่มนี้มีอิทธิพลต่อการสร้างบรรยากาศการค้า (bazaar environment) ให้กับภูมิทัศน์เมืองไทยมาอย่างยาวนานและคงอยู่ถึงปัจจุบัน

2. ทำวิจัยผ่านกรณีศึกษา (case study research) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (research method) สามวิธีซึ่งประกอบด้วย (1) การเดินสัมภาษณ์ (walking-interview) (Kusenbach,

2003) (2) การวิเคราะห์จังหวะ (rhythmanalysis) (Wunderlich, 2013) และ (3) การสัมภาษณ์โดยใช้รูปภาพ (photo-elicitation interview) (Bank, 2002)

3. การอภิปรายและวิพากษ์ผลลัพธ์ของงานวิจัยจะผ่านกรอบแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับสรุปผลถึง ลักษณะเด่นและคุณค่าของกิจกรรมในชีวิตประจำวันเก่าแก่ของชาวไทยเชื้อสายจีนในสถานะองค์ประกอบของเมือง (urban element) ซึ่งสามารถสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ได้

ภาพที่ 1 กรอบการวิจัย

ที่มา: Author

ทบทวนวรรณกรรม

1. ช่องว่างของแนวความคิดการสร้างความรู้สึกของสถานที่ (the making of a sense of place)

ในยุคเริ่มต้นของการสร้างองค์ความรู้ด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองในช่วงปี ค.ศ. 1960

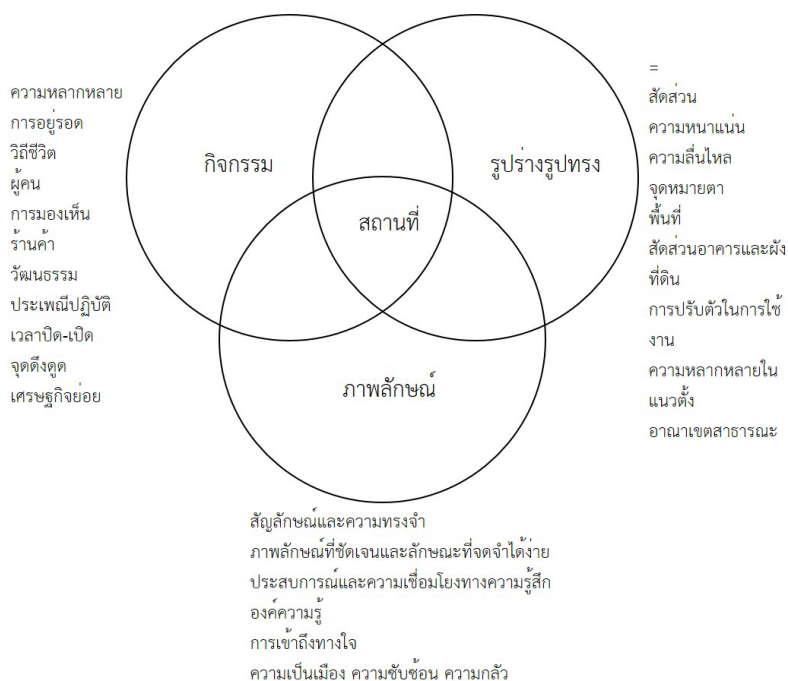
อัตลักษณ์ของเมือง (identity) และความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) จะถูกเชื่อมโยงเป็นหลักกับองค์ประกอบทางกายภาพหรือวัตถุสัญลักษณ์ที่มีความโดดเด่น (Montgomery, 1998) เช่น คูลเลน (Cullen, 1961) นำเสนอว่าการเข้าใจและรับรู้ภาพของเมืองเกิดจากคนเชื่อมโยงองค์ประกอบทางกายภาพไปกับฉากต่าง ๆ ของภูมิทัศน์เมือง ในทางเดียวกัน เลวีน ลินช์ (Lynch, 1960) นำเสนอว่าองค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่นจะสามารถสร้าง “แผนที่ในใจ (mental maps)” ที่คนใช้ระบุสถานที่และแยกแยะเมืองต่าง ๆ ออกจากกันได้ (ดูเพิ่มเติม Alexander, 1979; Conzen, 1965)

แนวความคิดดังกล่าวกลายมาเป็นพื้นฐานในหลักการการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่อมา โดยมุ่งเน้นไปที่การออกแบบพื้นที่ทางกายภาพและวัตถุสัญลักษณ์เป็นหลัก (ดูตัวอย่าง Bentley et al., 1985; Lynch, 1981; Montgomery, 1998; Punter, 1991)

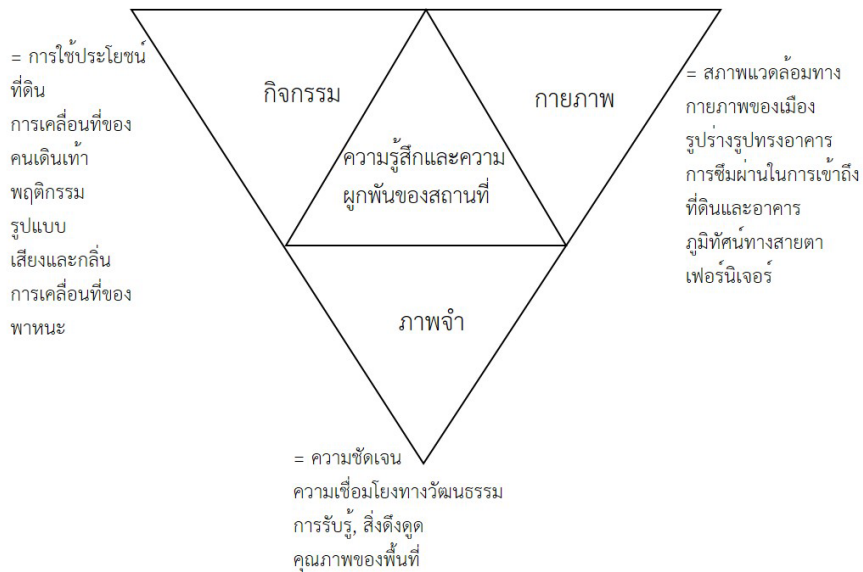
ในช่วงปี ค.ศ. 1970 แนวความคิดเรื่องการสร้างความรู้สึกของสถานที่ถูกพัฒนาไปมากกว่าการออกแบบองค์ประกอบทางกายภาพ แต่ขยายไปถึงการจัดการกิจกรรมและการใช้งานพื้นที่เพื่อให้คนรับรู้และจดจำสถานที่ได้มากยิ่งขึ้น (Carmona et al., 2003) โดยหลักการการสร้างรู้สึก

ต่อสถานที่ดังกล่าวประกอบด้วยสามองค์ประกอบหลักได้แก่ (1) การจัดองค์ประกอบทางกายภาพ (physical settings) หรือ รูปทรง (form) (2) กิจกรรม และ (3) ภาพลักษณ์ (image) (ดังภาพที่ 2 และภาพที่ 3) (Montgomery, 1998; Punter, 1991) ซึ่งหลักการดังกล่าวเป็นองค์ความรู้พื้นฐานของการสร้างความรู้สึกรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ที่นำมาใช้ในวิชาการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง (urban design & placemaking) จนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในรายละเอียดของหลักการการสร้างความรู้สึกรู้สึกของสถานที่ดังกล่าว จะพบว่าหลักการนี้ยังมุ่งเน้นไปที่ การสร้างองค์ประกอบทางกายภาพ และการจัดสรรเวลาและการใช้งาน แต่ขาดมุมมองทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังจะสังเกตได้ว่าในหัวข้อ “กิจกรรม (activity)” ของหลักการการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองจะเกี่ยวข้องกับการ “จัดการพื้นที่และเวลา (spatial and temporal arrangement)” เช่น การจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดิน (land use) การกำหนดเวลาเปิดเปิดร้าน (opening time) และการสร้างความหลากหลายของกิจกรรม (diversity) ฯลฯ แต่หัวข้อ “กิจกรรม (activity)” ในหลักการดังกล่าวไม่ได้ระบุถึงประเภทและคุณลักษณะของกิจกรรมในพื้นที่ รวมถึงไม่ได้ระบุความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมและผู้คนในพื้นที่ในแง่สังคมวัฒนธรรม และไม่ได้ระบุถึงประวัติศาสตร์ของกิจกรรมและสถานที่นั้น ๆ ดังนั้นเราจะเห็นว่าหลักการการออกแบบสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดความรู้สึกของสถานที่ยังไม่ให้ความสำคัญมุมมองทางด้านสังคม วัฒนธรรมและผู้คนเท่าที่ควร (Carmona et al., 2003)

ภาพที่ 2 องค์ประกอบของการสร้างความเป็นสถานที่ (placemaking principle)
ที่มา: ปรับปรุงจาก Montgomery (1998)

ภาพที่ 3 การสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ในหลักการการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง (urban design)

ที่มา: ปรับปรุงจาก Punter (1991)

ในทางทฤษฎี หลักการการสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ในองค์ความรู้ด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองดังกล่าวตรงกับการสร้าง “ความรู้สึกของสถานที่แบบไม่มันคง (self-conscious sense of place)” (Relph, 1976) ซึ่งความรู้สึกของสถานที่ในรูปแบบนี้ถูกสร้างจาก องค์ประกอบโดดเด่นที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น (invented features) หรือ วัตถุสัญลักษณ์ (symbolic object) ที่กำหนดโดยผู้ออกแบบ เพื่อให้คนรับรู้และจดจำสถานที่ได้ ถึงแม้ว่าความรู้สึกของสถานที่ประเภทนี้จะมีเอกภาพ (unity) และทรงพลัง (impact) แต่สื่อสารกับคนภายนอกมากกว่าคนในพื้นที่ (Relph, 1976)

ในทางตรงข้าม ดังที่อภิปรายในหัวข้อบริบทของงานวิจัยจะพบว่า ความรู้สึก (sense) อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (meaning) ของหลายสถานที่ในเมืองไทย จะเชื่อมโยงกับกิจกรรมประจำวันบนพื้นที่สาธารณะ และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ (ดู Askew, 1996; King, 2009, 2011; King & Boonanan, 2018; Oranratmanee & Sachakul, 2014) และหลายกิจกรรมก็คงอยู่มานานจนกลายเป็นภาพจำและภาพตัวแทนของหลายสถานที่ที่คนรับรู้และจดจำ ซึ่งความรู้สึกของสถานที่ที่ถูกสร้างโดยกิจกรรมและสภาพแวดล้อมในลักษณะดังกล่าว ในทางทฤษฎีเรียกว่า “ความรู้สึกของสถานที่แบบไม่มันคง (unself-conscious sense of place)” (Relph, 1976) ซึ่งความรู้สึกของสถานที่ในลักษณะนี้ไม่ได้สร้างจากองค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่น เช่น งานสถาปัตยกรรมดั้งเดิมที่มีความสวยงามโดดเด่น หรือ รูปแบบของภูมิทัศน์ที่สวยงาม แต่คนจะจดจำและผูกพันกับสถานที่ดังกล่าวผ่านการใช้ชีวิตในพื้นที่ผ่านช่วงเวลา ในสภาพแวดล้อมและกิจกรรมประจำวัน

โดยบทความนี้นำเสนอว่า ความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ในรูปแบบดังกล่าว คือ รูปแบบหลักของความรู้สึกของสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองไทย ที่ไม่ได้เกิดจากรับรู้ภูมิทัศน์ทางกายภาพ (physical landscape) หรือวัตถุสัญลักษณ์ (physical symbol) หรือสภาพแวดล้อมที่ถูกจัดตั้งขึ้น (built environment) แต่เกิดจากการมีประสบการณ์ในพื้นที่กับวิถีชีวิต ผู้คน และสภาวะแวดล้อมที่มีชีวิต (lived environment) ของสถานที่นั้น ซึ่งต้องใช้เวลาในการซึมซับและเรียนรู้ โดยตัวกลางที่สำคัญในการสร้างรู้สึกต่อสถานที่ในลักษณะนี้คือ กิจกรรมในชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ที่เกิดขึ้นเป็นประจำบนพื้นที่สาธารณะ หรือในทางทฤษฎี เรียกว่า จังหวะของเมือง (urban rhythm) ยิ่งไปกว่านั้น กิจกรรมหรือจังหวะดังกล่าว ต้องมีความเก่าแก่และคงอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลานานพอที่จะกลายเป็นภาพจำ (image) และตัวแทน (representative) ของพื้นที่ที่สร้างความรู้สึกับผู้คน โดยบทความนี้นิยามกิจกรรมเหล่านั้นในทางทฤษฎีว่า จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) ซึ่งแนวความคิดนี้จะอธิบายในหัวข้อถัดไป

2. แนวความคิดจังหวะของเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm)

นักวิจัยเลือกใช้สองทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) จังหวะเมือง (urban rhythm) ของวันเดอร์ลิค (Wunderlich, 2010, 2013, 2014) และ (2) พื้นที่ทางสังคม (social space) ของเลอแอฟ (Lefebvre, 1991) นำมาใช้เป็นกรอบแนวความคิด (conceptual framework) ในสร้างแนวความคิด กิจกรรมเก่าแก่ที่เกิดขึ้นชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะที่อยู่ในสถานะจังหวะของเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) แนวความคิดดังกล่าวสามารถอธิบายเป็นขั้นตอนได้ดังต่อไปนี้

2.1 แนวความคิดจังหวะเมือง (urban rhythm)

โดยทั่วไป องค์ความรู้ด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองได้ให้ความหมายคำว่า จังหวะ (rhythm) ถึงวงจรของเวลาในสถานที่ ๆ หนึ่งซึ่งแสดงตัวผ่านการเกิดซ้ำของกิจกรรมและเหตุการณ์ในสถานที่นั้น ๆ โดยกิจกรรมเหล่านั้นหมุนเวียนทั้งในระหว่างวัน, ระหว่างสัปดาห์และระหว่างฤดูกาล (Carmona et al., 2003) โดยวงจรของเวลาดังกล่าวช่วยให้นักออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองเข้าใจรูปแบบของการเกิดกิจกรรมในช่วงเวลาต่าง ๆ ของสถานที่นั้น ซึ่งจะสามารถนำไปเชื่อมโยงกับการออกแบบลักษณะทางกายภาพที่สามารถรองรับกิจกรรมเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม

ต่อมา วันเดอร์ลิค (Wunderlich, 2010) ได้นำเสนอมุมมองเกี่ยวกับจังหวะของเมือง (urban rhythm) ที่มีความลึกซึ้งและเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยนำเสนอว่าจังหวะของเมืองสามารถแบ่งแยกย่อยได้เป็นหกประเภทหลัก ๆ ได้แก่ จังหวะทางสังคม (social rhythm) จังหวะทางวัฒนธรรม (cultural rhythm) จังหวะทางธรรมชาติ (natural rhythm) จังหวะของเสียง (sound rhythm) จังหวะของกลิ่น (smell rhythm) และจังหวะหรือรูปแบบทางกายภาพ (spatial rhythm) ทั้งแบบเคลื่อนไหว (dynamic) และแบบหยุดนิ่ง (static) (Wunderlich, 2010) กรอบความคิดนี้แสดงให้เห็นรายละเอียดที่เป็นรูปธรรมของจังหวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานที่

ต่อมา (Wunderlich, 2013, 2014) ได้สร้างกรอบการวิเคราะห์จังหวะของเมืองผ่านแนวความคิด “ความชั่วคราวของสถานที่” (place-temporality) โดย Wunderlich นำเสนอว่าสถานที่ ๆ หนึ่งสามารถแสดงออกถึงความงาม (aesthetic) ความหมาย (meaning) ความรู้สึก (sense) และประสบการณ์ (experience) ที่หลากหลาย เมื่อเวลาในสถานที่นั้น ๆ เปลี่ยนแปลงไป และสิ่งเหล่านั้นถูกกำกับโดยการปรากฏตัวของจังหวะต่าง ๆ (place-rhythms) ที่หมุนเวียนกัน

ตามช่วงเวลา โดย Wunderlich เรียกสิ่งนี้ว่า “ความชั่วคราวของสถานที่” (place-temporality) ซึ่งสามารถวิเคราะห์ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้ง ความรู้สึกของเวลา (sense of time) ประสบการณ์ของการเคลื่อนที่ (experience of flow) สภาพแวดล้อมของเสียง (soundscape) และความเป็นจังหวะ (rhythmicity) ประกอบด้วย จังหวะทางกายภาพ (spatial rhythms) จังหวะทางธรรมชาติ (natural rhythm) และจังหวะทางสังคม (social rhythm)

2.2 จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm)

งานวิจัยนี้ใช้แนวความคิดของวันเดอร์ลิค (Wunderlich, 2010, 2013, 2014) ในการพิจารณากิจกรรมประจำวันที่เกิดขึ้นชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะว่าเป็น จังหวะของชีวิตประจำวัน (everyday life rhythms) ที่เกิดขึ้นในเมือง ซึ่งจังหวะเหล่านั้นมีองค์ประกอบที่จับต้องได้ ทั้งเวลาในการปรากฏตัว (time of appearance) เวลาที่คงอยู่ในพื้นที่ (duration) องค์ประกอบกายภาพ (physical rhythms) คนเข้าร่วมกิจกรรม (involved people) เสียง (sound) กลิ่น (smell) และธรรมชาติรอบข้าง (natural rhythm)

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษากิจกรรมในชีวิตประจำวันเก่าแก่ที่คงอยู่ในพื้นที่มานาน ซึ่ง “ความเก่าแก่” ยังไม่สามารถจำกัดความได้จากแนวความคิดจังหวะเมือง (urban rhythm) ของวันเดอร์ลิค ดังนั้นนักวิจัยจึงใช้แนวความคิดพื้นที่ทางสังคม (social space) ของเลอแฟ (Lefebvre, 1991) มาเป็นกรอบทางทฤษฎีเพิ่มเติมในการอธิบายจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ

เลอแฟ (Lefebvre, 1991) นำเสนอว่าพื้นที่ (space) คือ ผลผลิตทางสังคม (social product) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะสมบูรณ์ได้ ประกอบด้วย ที่มา (origin) เวลา (time) ผู้คน (people) จังหวะของชีวิตประจำวัน (daily life rhythms) และการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) (Lefebvre, 1991) ซึ่งเลอแฟให้คำนิยามองค์ประกอบทั้งหมดว่าพื้นที่ทางสังคม (social space) ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่ว่างทางกายภาพ (physical space) อาคาร (architecture) และพื้นที่ของชุมชน (community, neighbourhood)

ดังนั้น พื้นที่ว่างทางกายภาพที่ไม่มีความหมายจะกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหมายเมื่อมันถูกผูกติดอยู่กับเวลา ผู้คน กิจกรรม หรือเรียกรวมกันว่า จังหวะ (rhythm) และที่สำคัญ จังหวะเหล่านั้นต้องบรรจุเนื้อหาทางสังคม (social content) ที่ถูกส่งต่อ หรือผลิตซ้ำจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเนื้อหาทางสังคมดังกล่าวอาจจะเป็นอุดมคติ ความหมายทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนาหรือการเมือง (Lefebvre, 1991)

ถ้าพิจารณาในระดับเมือง พื้นที่ทางสังคมอาจเป็น พื้นที่ว่าง (space) หรืองานสถาปัตยกรรม (architecture) ที่ใดที่หนึ่งที่รองรับกิจกรรมในชีวิตประจำวันของกลุ่มคน ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นต้องเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นและคงอยู่ยาวนาน ถูกผลิตซ้ำและส่งต่อให้กับผู้คนผ่านรุ่นสู่รุ่น จนความหมายของกิจกรรมนั้นถูกผูกติดกับพื้นที่ทางกายภาพและกลายเป็นความหมายให้กับพื้นที่นั้น ๆ ที่ผู้คนรับรู้และจดจำ

ดังที่เฮย์เดน (Hayden, 1995) ได้ใช้แนวความคิดพื้นที่ทางสังคม (social space) ของเลอแฟ (Lefebvre, 1991) อธิบายถึง การทำงานประจำวันที่ยาวนานของแรงงานชาวจีนที่สร้างความหมายให้กับทางรถไฟในรัฐแคลิฟอร์เนีย หรืองานประจำวันของแรงงานชาวเม็กซิกันที่สร้างความหมายให้กับไร่ผลไม้ในเมืองลอสแอนเจลิสในช่วงปี 1940s กิจกรรมเหล่านั้น คือ จังหวะ

(rhythm) ของพื้นที่ทางสังคม ซึ่งมันไม่ได้หมายถึงแค่กิจกรรมธรรมดาที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ครึ่งชั่วโมง ครึ่งวัน แต่มันเป็นกิจกรรมที่คงอยู่ยาวนาน ถูกส่งต่อผ่านรุ่นของผู้คนจนกลายมาเป็นความหมายของพื้นที่ที่คนรับรู้และจดจำ

จากทั้งสองแนวความคิดที่อภิปรายข้างต้น พบว่า กิจกรรมในชีวิตประจำวันเก่าแก่และยังปรากฏอยู่บนพื้นที่สาธารณะ คือ “จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ” (residual rhythm) มาจากอดีต ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงแค่จังหวะของชีวิตประจำวัน (everyday life rhythm) หรือจังหวะของเมือง (urban rhythm) ธรรมดาที่คงอยู่ในพื้นที่ในเวลาสั้น ๆ แต่คือจังหวะของเมืองที่ตกค้างมาจากอดีต และยังคงอยู่ยาวนานจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น ในทางทฤษฎี จังหวะของเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) คือจังหวะประจำวัน (daily rhythm) ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ทางสังคม (social space) ซึ่งหนึ่งในคุณสมบัติของพื้นที่ทางสังคมเหล่านั้นคือการ “ผลิตซ้ำ (reproduce)” เนื้อหา (social content) หรือความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) ให้กับคนรุ่นถัดมา ไม่ว่าจะเป็น แนวความคิดทางการเมือง ทศนคติทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา วัตรปฏิบัติของกลุ่มวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน ฯลฯ ดังนั้น กิจกรรมเก่าแก่ หรือ จังหวะของเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) ของพื้นที่ทางสังคม (social space) จะต้องบรรจุ/ส่งต่อ เนื้อหาหรือความสัมพันธ์ทางสังคมให้กับคนรุ่นถัดมา ดังนั้น กิจกรรมเหล่านั้นจึงต้องคงอยู่ยาวนานและถูกส่งต่อผ่านรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นความหมายของพื้นที่ในเวลาที่เกิดขึ้นเฉพาะเจาะจง ดังนั้น บทความนี้จึงนำเสนอว่า จังหวะของเมืองที่ยังหลงเหลือเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมืองที่สามารถรักษาไว้ ซึ่งความรู้สึกละความทรงจำกับสถานที่ให้กับผู้คนได้

จากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูมิทัศน์เมือง (urban landscape history) ของประเทศไทย พบว่า กลุ่มชาวจีนอพยพ และลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นชนกลุ่มหลักที่สร้างและส่งต่อวัฒนธรรมการใช้ชีวิตและกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะในพื้นที่เมือง (urban area) ของประเทศไทยมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 (Navapan, 2014; Skinner, 1957) ดังนั้น บทความนี้จึงกรอบการศึกษาไปที่กิจกรรมเก่าแก่หรือจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือของชุมชนไทยเชื้อสายจีนในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนดังกล่าวในพื้นที่เมืองของไทยอธิบายในหัวข้อถัดไป

3. ชาวจีนอพยพกับการสร้างและส่งต่อวัฒนธรรมการใช้ชีวิตและกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะในพื้นที่เมืองของประเทศไทย

มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าชาวจีนเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาหรือในศตวรรษที่ 16 ในยุคเริ่มต้น ชาวจีน คือ “ผู้เยี่ยมเยือน” ที่เข้ามาในฐานะพ่อค้าและนักเดินทาง (Ricklefs et al., 2012) จนกระทั่งในศตวรรษที่ 18 ชาวจีนจึงกลายมาเป็นประชากรของสยาม แต่อยู่อาศัยอยู่เขตนอกกำแพงเมืองชั้นสองและชั้นสาม (Skinner, 1957)

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ทางพื้นที่และสังคมของชาวจีนในสยามหรือประเทศไทยตั้งแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 19 หรือประมาณปี พ.ศ. 2400 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนจากทางตอนใต้ของประเทศพม่าหนีสงครามและปัญหาความ

ยากจนภายในประเทศ เข้ามาเป็นแรงงานในประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Skinner, 1957)

ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเวลาเดียวกันกับที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) กำลังสร้างความศิวิไลซ์ให้กับประเทศสยาม ผ่านการสร้างสภาพแวดล้อมเมืองแบบ ตะวันตกและการขยายการคมนาคมขนส่ง เพื่อต่อต้านการแผ่ขยายอำนาจของชาติตะวันตก (อังกฤษและฝรั่งเศส) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อยึดเมืองต่าง ๆ ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็น เมืองได้อาณานิคม ดังนั้น สยามจึงเป็นจุดมุ่งหมายหลักของชาวจีนอพยพ เนื่องจากเป็นประเทศที่มีการพัฒนามากที่สุดของภูมิภาคในช่วงเวลานั้น (Skinner, 1957; Ricklefs, et al., 2012) ทั้งหมด คือจุดเริ่มต้นของการสร้างพื้นที่และสภาพแวดล้อมเมืองของประเทศไทย (Navapan, 2014) โดยมี ชาวจีนอพยพเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ

ในช่วงเวลานั้นชาวจีนอพยพเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคกลาง ซึ่งนับเป็นร้อยละ 70 ของ ประชากรชาวจีนในประเทศไทย (สำมะโนประชากรของสยาม ปี ค.ศ. 1919-1947) (Skinner, 1957) โดยพื้นที่ตั้งถิ่นฐานหลักของชาวจีนเกิดขึ้นในพื้นที่ริมแม่น้ำขนาดใหญ่ตั้งแต่แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำบางปะกง ขึ้นเหนือไปถึงบริเวณปากน้ำโพ และอพยพผ่านแม่น้ำนานต่อไปถึง เขตจังหวัดพิจิตร จนกระทั่งทางรถไฟสายอีสานและสายเหนือแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2443 และ พ.ศ. 2469 ตามลำดับ ชาวจีนจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานในต่างจังหวัดผ่านทางรถไฟ (Skinner, 1957)

ในช่วงแรกก่อนการสร้างพื้นที่และสภาพแวดล้อมเมืองในประเทศไทย ชุมชนชาวจีน คือ “เขตตลาดมืหมา” หรือ “ถนนชาวจีน” ในการรับรู้ของคนไทย (Skinner, 1957) ชาวจีนนิยมสร้าง ชุมชนอยู่ใกล้บริเวณทางสัญจรหลักในยุคสมัยนั้นเช่น สถานีรถไฟและท่าเรือ ยุคต่อมาหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ริเริ่มตั้ง “เขตเทศบาล” ขึ้นตามต่างจังหวัดใน ประเทศไทย ซึ่งประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ของความเป็นเมืองต่าง ๆ เช่น อาคารราชการ หอนาฬิกา วงเวียน ฯลฯ (Potjanalawan, 2014; Van Roy, 2017) ซึ่งพื้นที่ในการสร้างเขตเทศบาล อ้างอิงกับบริเวณทางสัญจรหลักในยุคสมัยนั้น เช่น สถานีรถไฟและท่าเรือ ดังนั้น ชุมชนชาวจีนที่มี อยู่ก่อนหน้าจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของเขตเทศบาลหรือเขตเมืองของต่างจังหวัดตั้งแต่นั้น (Potjanalawan, 2014)

ต่อมาในหลังปี พ.ศ. 2490 ประเทศไทยอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลจึงมีนโยบาย พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศผ่านนโยบายใหม่ของการพัฒนาเมือง โดยเปลี่ยนจากเมือง “รัฐ ราชการ” เป็นเมืองแห่ง “การค้าและบริการ” (Potjanalawan, 2014) นโยบายดังกล่าวทำให้ ทายาทชาวจีนรุ่นสองและรุ่นสามเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในการผลิตพื้นที่เมืองในเขตพื้นที่เมืองหรือ เขตเทศบาลตามต่างจังหวัด ซึ่งชาวจีนได้สนับสนุนรัฐในการสร้างสาธารณูปโภค ที่พักอาศัยแบบ การค้า (อาคารแถว) และสร้างกิจกรรมการค้ารวมถึงความบันเทิงต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนเมืองมากมาย เช่นตลาดสด โรงหนัง ห้างสรรพสินค้า หรือร้านค้าในอาคารแถว รวมถึง ร้านอาหาร ตลาดอาหารที่ เปิดทำการค้าในเวลากลางวัน (Chaimanee, 2023; Chirapiwat, 2005; Potjanalawan, 2014; Skinner, 1957)หลากหลายกิจกรรมกลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนเมืองและยังคงถูกสืบทอดต่อมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น สภากาแฟ ตลาดโต้รุ่ง แผงขายอาหารเจ้าเก่าแก่ ร้านค้าที่เปิดกิจการใน อาคารแถว เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษากิจกรรมของชาวจีนที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะตั้งแต่ช่วงเวลาก่อสร้าง “สภาพแวดล้อมเมือง” (urban environment) ตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 ในกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2411-2453) (Navapan, 2014) จนถึงช่วงเวลาก่อเกิดและพัฒนา “เขตพื้นที่เมือง” (urban district) ขึ้นตามต่างจังหวัดในช่วงปี พ.ศ. 2490-2510 (Potjanalawan, 2014) โดยกรอบการศึกษาไปที่กิจกรรมเก่าแก่ที่ยังคงเหลืออยู่ในสภาพแวดล้อมเมืองปัจจุบัน ซึ่งอาจจะไม่ใช่กิจกรรมอนุรักษ์ที่โดดเด่นเชื่อมโยงกับประเพณีวัฒนธรรมเก่าแก่ แต่เป็นกิจกรรมธรรมดาในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป ซึ่งมีรากฐานจากวัฒนธรรมของชาวจีน และอาจจะถูกสืบทอดโดยลูกหลาน หรือเปลี่ยนรูปแบบและเพิ่มเติมความหมายในลักษณะใหม่ ๆ โดยกลุ่มคนอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกัน

คำถามงานวิจัย

จากการทบทวนและวิพากษ์แนวความคิดทางทฤษฎีรวมถึงการทบทวนประวัติศาสตร์เบื้องต้น ผู้วิจัยตั้งคำถามงานวิจัยว่า กิจกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนเก่าแก่ที่ยังปรากฏตัวอยู่ในพื้นที่สาธารณะของพื้นที่เมืองของประเทศไทย หรือ จังหวะของเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) สามารถสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ได้มากกว่าองค์ประกอบทางกายภาพที่ถูกสร้างขึ้นตามหลักการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองได้อย่างไร

วิธีวิจัย

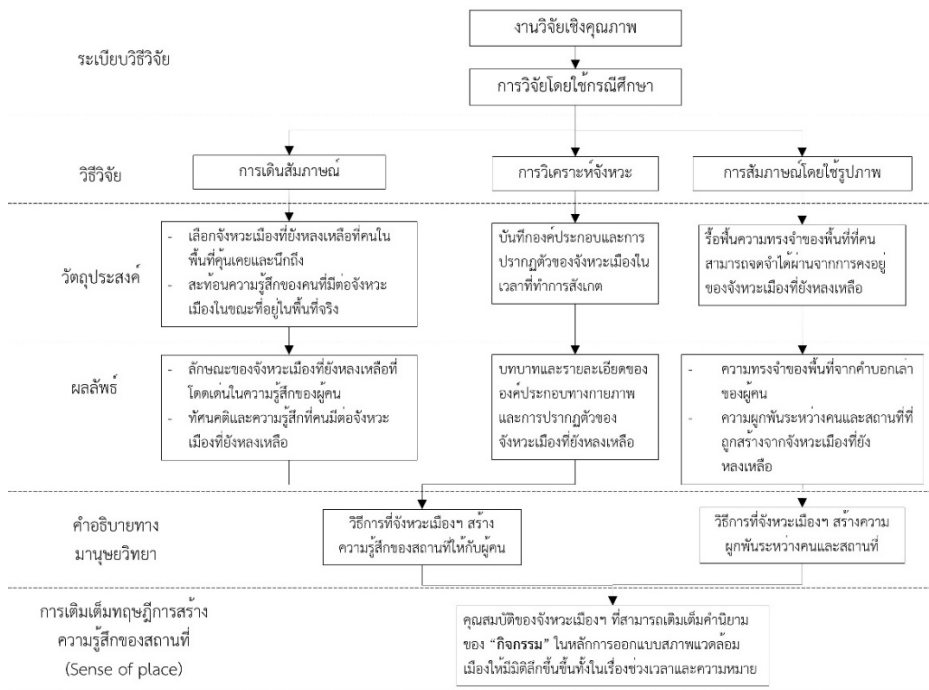
เมื่อคำถามงานวิจัยเป็นลักษณะปลายเปิดเพื่ออธิบายผลลัพธ์ การศึกษานี้ต้องทำผ่านงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่อธิบายปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ (phenomenon) ผ่านกรณีศึกษา (case study) และนำมาอภิปรายผ่านกรอบแนวความคิดหรือทฤษฎี (conceptual/theoretical framework) เพื่อตอบสมมติฐานงานวิจัย (Yin, 2014) โดยต้องศึกษาและอภิปรายสองประเด็นหลัก คือ (1) ลักษณะเด่น องค์ประกอบ และการแสดงตัวของจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ และ (2) ทศนคติและมุมมองที่ผู้คนมีต่อจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ โดยใช้วิธีวิจัยสามวิธีดังนี้

1. เดินสัมภาษณ์ (walking interview) เป็นวิธีวิจัยที่ใช้เพื่อสำรวจความรู้สึกของผู้คนต่อปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยสำรวจความรู้สึกในขณะที่อยู่ในสถานการณ์จริง (in-situ) (ดู Kusenbach, 2003) ผู้วิจัยคัดเลือกผู้เข้าร่วมวิจัย 15-20 คนต่อหนึ่งชุมชน โดยผู้วิจัยกำหนดเงื่อนไขว่าผู้เข้าร่วมวิจัยต้องเป็นคนที่เกิดและเติบโตในพื้นที่ หรือย้ายถิ่นฐานมาใช้ชีวิตในพื้นที่มาไม่ต่ำกว่า 15 ปี และนักวิจัยจะตั้งคำถามแบบปลายเปิด ถามเกี่ยวกับ “กิจกรรมในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องของชุมชน” พร้อมกับให้ผู้เข้าร่วมวิจัยเดินนำไปสู่กิจกรรมนั้น ๆ และถามคำถามเกี่ยวกับ ความรู้สึก ความทรงจำ และมุมมองที่พวกเขามีต่อกิจกรรมดังกล่าว โดยผู้วิจัยจะบันทึกเสียงและถอดเป็นบทสัมภาษณ์ วิธีวิจัยนี้ศึกษาคุณลักษณะและความสำคัญของกิจกรรมเก่าแก่ของชาวไทยเชื้อสายจีนในทัศนคติของผู้คน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้สึกของสถานที่
2. การวิเคราะห์จังหวะ (rhythmanalysis) หลังจากเก็บรวบรวมกิจกรรมที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมวิจัย นักวิจัยจะสังเกตการปรากฏตัวและการดำเนินไปของกิจกรรม

นั้น ๆ ผ่านวิธีการวิเคราะห์จังหวะของวันเดอร์ลิค (Wunderlich, 2013) ซึ่งเป็นวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษารายละเอียดและองค์ประกอบของกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา โดยมีเครื่องมือหลักคือการใช้ภาพถ่ายซ้อนทับเวลา (time-lapse photos) เพื่อบันทึกความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินไปกิจกรรม และการจดบันทึกการดำเนินไปของจังหวะ (rhythm-diaries) เพื่อบันทึกรายละเอียดที่สำคัญของการแสดงตัวตลอดจนองค์ประกอบของกิจกรรม (Wunderlich, 2013; 2014) ซึ่งวิธีวิจัยนี้จะใช้อธิบายบทบาทและการทำงานของกิจกรรมเก่าแก่ของชาวไทยเชื้อสายจีนที่สามารถสร้าง อัตลักษณ์ (identity) และความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ได้

3. การสัมภาษณ์โดยใช้รูปภาพ (photo-elicitation interview) เป็นวิธีวิจัยที่ใช้รื้อฟื้นความทรงจำของคนโดยใช้รูปภาพของสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อศึกษาเป็นตัวกระตุ้นความทรงจำ (Buckley, 2014; Chiozzi, 1989; Harper, 2002) โดยผู้วิจัยใช้ผู้เข้าร่วมวิจัยกลุ่มเดิมกับวิธีการเดินสัมภาษณ์ มาเพื่อสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview) โดยใช้รูปภาพของกิจกรรมเก่าแก่หรือจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือที่ได้เก็บรวบรวมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้วิจัยจะบันทึกเสียงและถอดเป็นบทสัมภาษณ์ วิธีนี้ใช้เพื่อดึงความทรงจำของผู้เข้าร่วมวิจัยที่มีต่อกิจกรรมเหล่านั้น วิธีวิจัยนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกิจกรรมเก่าแก่ของชาวไทยเชื้อสายจีนในการรื้อฟื้นความทรงจำของผู้คนที่มีต่อสถานที่นั้น ๆ ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place)

แต่ละวิธีวิจัยมีหน้าที่ตรวจสอบประเด็นที่แตกต่างกัน แต่มีความเชื่อมโยงกันเพื่อนำมาตอบคำถามของงานวิจัยอย่างครบถ้วน ทั้งในแง่ลักษณะทางกายภาพของกิจกรรมหรือจังหวะและทัศนคติที่ผู้คนมีต่อกิจกรรมเหล่านั้น เพื่อไปเติมเต็มทฤษฎีการสร้างความรู้สึกของสถานที่ (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 สรุปความเชื่อมโยงของวิธีวิจัย ผลลัพธ์ และการเติมเต็มทางทฤษฎี

ที่มา: Author

การเลือกพื้นที่ศึกษา

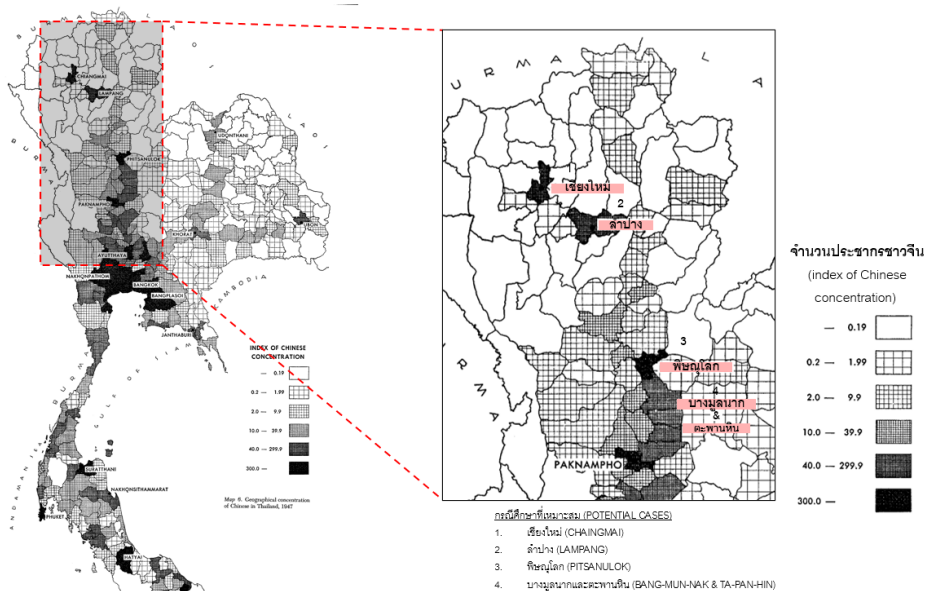
งานวิจัยนี้ กำหนดขอบเขตการศึกษาไปที่พื้นที่ภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่นักวิจัยมีความคุ้นเคยและมีศักยภาพที่สามารถทำการศึกษได้สมบูรณ์ในกรอบเวลาที่กำหนด ซึ่งเกณฑ์การเลือกพื้นที่ศึกษาดังกล่าวเป็นหนึ่งในวิธีการเลือกพื้นที่ศึกษาในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Yin, 2014) โดยมุ่งเป้าไปยังพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานชาวจีนในเขตพื้นที่เมืองอย่างหนาแน่น ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2460 จนถึง พ.ศ. 2510 ซึ่งเป็นช่วงเวลาการกระจายตัวของชุมชนจีนไปยังพื้นที่เมืองหรือเขตเทศบาลขึ้นในต่างจังหวัดที่เพิ่งเริ่มก่อสร้าง (Skinner, 1957; Potjanalawan, 2014) จึงอ้างอิงสองข้อมูลหลักเพื่อรอบพื้นที่ศึกษาให้แคบลง ดังนี้

1. ข้อมูลการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือในปี พ.ศ. 2448- พ.ศ. 2469 จะเลือกพื้นที่ศึกษาเบื้องต้นจากจังหวัดและอำเภอที่มีสถานีรถไฟถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาในการสร้างทางรถไฟสายเหนือ เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่คนจีนตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่น (Skinner, 1957, 1958) และเป็นพื้นที่เริ่มต้นของการสร้างเขตเมืองหรือเขตเทศบาลในต่างจังหวัด (Potjanalawan, 2014) โดยนักวิจัยพบทั้งหมด 9 พื้นที่หลักได้แก่ อำเภอตะพานหิน (จังหวัดพิจิตร) อำเภอบางมูลนาก (จังหวัดพิจิตร) อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก อำเภอสวรรค์โลก (จังหวัดสุโขทัย) อำเภอเด่นชัย (จังหวัดแพร่) อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

2. เมื่อได้พื้นที่ศึกษาเบื้องต้น นักวิจัยกรอบพื้นที่ศึกษาให้แคบลงโดยเลือกจากข้อมูลการกระจุกตัวของประชากรชาวจีนในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2490 ซึ่งเป็นปีที่เกิดขึ้นของเขตเทศบาล

ในต่างจังหวัด ซึ่งนับว่าเป็นพื้นที่เมืองในยุคแรกของประเทศไทย (Potjanalawan, 2014) โดยพิจารณาว่า พื้นที่ไหนที่มีประชากรชาวจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในช่วงเวลาดังกล่าว จะสามารถยืนยันได้ว่าชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่สร้างวัฒนธรรมการใช้ชีวิตและจังหวะของเขตเมืองในพื้นที่นั้น ๆ

โดยนักวิจัยอ้างอิงจากสำมะโนประชากรชาวจีนในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2490 (Skinner, 1957) จากภาพที่ 5 จะเห็นว่าในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ประชากรชาวจีนกระจุกตัวอยู่อย่างหนาแน่นในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง พิชณุโลก และพิจิตร (อำเภอตะพานหินและอำเภอบางมูลนาก) ดังนั้น จึงเลือกลงพื้นที่ดังกล่าวเพื่อสำรวจและทำการศึกษาเบื้องต้น (pilot study) หลังจากลงพื้นที่ศึกษาเบื้องต้น นักวิจัยเลือก 3 ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนมาเป็นกรณีศึกษา ได้แก่ 1) ชุมชนตลาดใต้ จังหวัดพิษณุโลก 2) ชุมชนตะพานหิน จังหวัดพิจิตร และ 3) ชุมชนบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เนื่องจากทั้งสามชุมชนยังคงเหลือความเป็นลักษณะเด่นของความเป็นชุมชนชาวจีนดั้งเดิม โดยยังเป็นชุมชนแบบผสม (mix-used) ระหว่างที่พักอาศัยและการค้า (Skinner, 1957; Davis, 2012) ในขณะที่ชุมชนชาวจีนในจังหวัดเชียงใหม่และลำปางได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นพื้นที่การค้า (commercial area) และพื้นที่อยู่อาศัย (residential area) แบบเต็มตัวตามลำดับ

ภาพที่ 5 พื้นที่ในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างที่ชาวจีนกระจุกตัวอยู่มากที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 2490

ที่มา: ปรับปรุงจาก Skinner (1957)

ผลการศึกษา: ตัวอย่างพื้นที่ศึกษาชุมชนตลาดใต้ จังหวัดพิษณุโลก

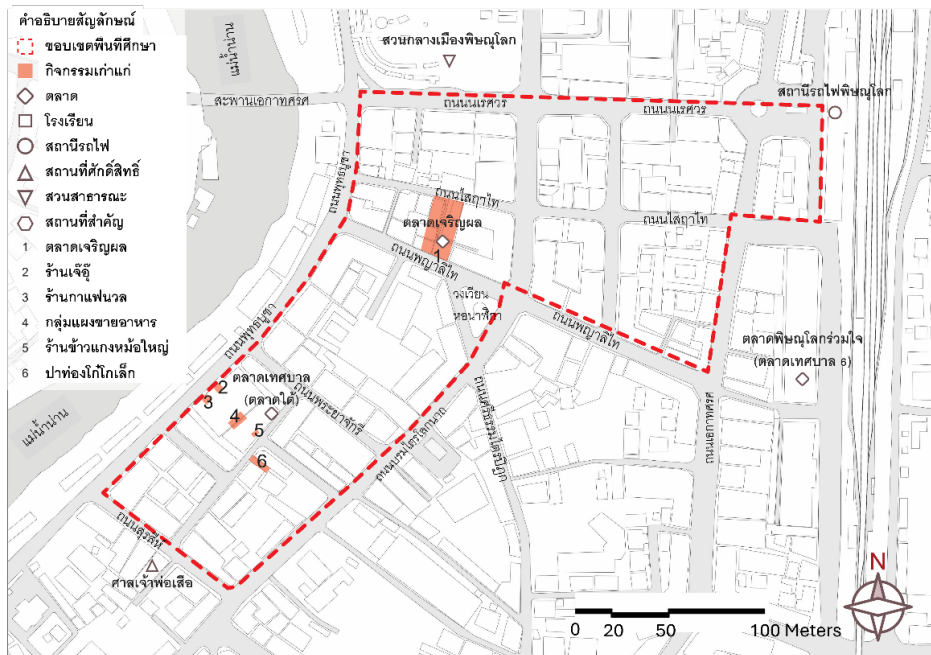
การศึกษาภาคสนามมีผู้เข้าร่วมวิจัย (ผู้ให้สัมภาษณ์) ทั้งหมด 50 คน จาก 3 พื้นที่ศึกษา และพบกิจกรรมเก่าแก่ที่คนในพื้นที่ระบุถึงทั้งหมด 20 กิจกรรม

โดยบทความนี้ยกตัวอย่างผลการวิจัยในพื้นที่ชุมชนตลาดใต้ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากพื้นที่ศึกษาดังกล่าวมีกิจกรรมเก่าแก่หรือจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือที่มีความโดดเด่นในแง่ของการเป็นตัวแทนของสถานที่ในการรับรู้และความทรงจำของผู้คนที่เด่นชัดมากกว่าองค์ประกอบทางกายภาพหรืองานสถาปัตยกรรมที่อยู่ในพื้นที่ที่ ผู้ให้สัมภาษณ์ 15 คน ในพื้นที่ได้ระบุถึงกิจกรรมเก่าแก่ในพื้นที่ทั้งหมด 6 แห่ง (ภาพที่ 6) (ตาราง 1) ที่มีความเชื่อมโยงกับแนวความคิดจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) ในแง่มุมที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 1 กิจกรรมเก่าแก่ในชุมชนตลาดใต้ที่คนในพื้นที่ระบุ

จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือของชุมชนตลาดใต้และเจริญผล จังหวัดพิษณุโลก					
ชื่อ	ประเภท	เวลาทำการ	ระยะเวลาเปิดกิจการ (ปี) และรุ่นที่สืบทอด	สถานที่	ประเด็นหลักทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
1.ตลาดเจริญผล	ตลาดกึ่งเปิดโล่ง	17.00-22.30	80-100 (รุ่นที่ 2-3)	ตลาดเจริญผล	ความรู้สึกของสถานที่ (sense of place)
2.ร้านเจ๊อุ๊ตลาดใต้	แผงลอยถาวร	04.00-10.00	30 (รุ่นที่ 1)	ด้านหน้าอาคารตลาดใต้	พื้นที่ของความทรงจำ (realms of memories)
3.ร้านกาแฟนวล	ร้านกาแฟโบราณ	04.00-10.00	80 (รุ่นที่ 2)	ด้านหน้าอาคารตลาดใต้	พื้นที่ของความทรงจำ (realms of memories)
4.กลุ่มแผงขายอาหารในตลาดใต้	แผงลอยถาวร	4:00 – 10:00 น.	60-80 (รุ่นที่ 2)	อาคารตลาดใต้	การผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction)
5.ร้านข้าวแกงหม้อใหญ่	แผงลอยถาวร	2:00 – 10:00 น.	60 (รุ่นที่ 2)	อาคารตลาดใต้	พื้นที่ของความทรงจำ (realms of memories)
6.ปาฟองโกโก้เล็ก	แผงลอยชั่วคราว	04:00 – 10:00 น.	50 (รุ่นที่ 2)	ถนนด้านหลังตลาดใต้	ความแท้ (authenticity)

ที่มา: Author

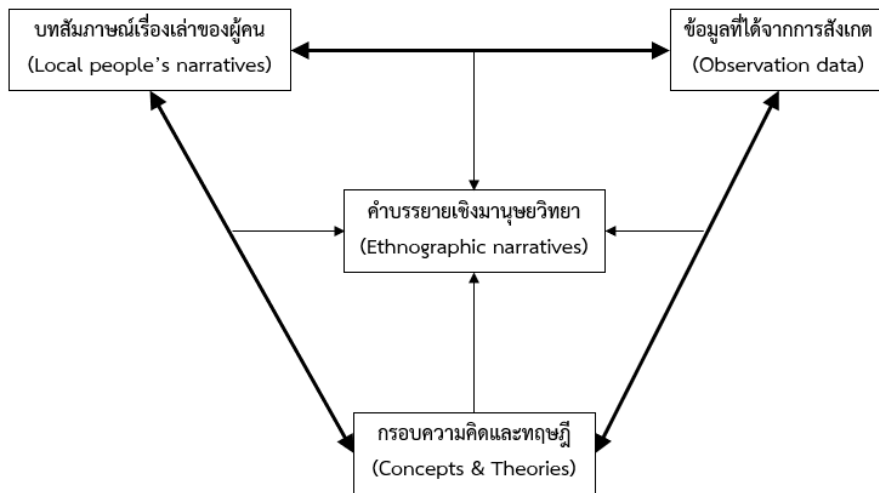
ภาพที่ 6 จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) หรือกิจกรรมเก่าแก่บนพื้นที่สาธารณะที่พบในชุมชนตลาดใต้ จังหวัดพิษณุโลก
ที่มา: Author

หลังจากรวบรวมกิจกรรมเก่าแก่หรือจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือจากผู้ให้สัมภาษณ์ในพื้นที่แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผ่านวิธีวิจัยสามวิธีตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น ได้แก่ การเดินสัมภาษณ์กับคนในพื้นที่ในช่วงเวลาที่กิจกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้น การวิเคราะห์จังหวะ ประกอบด้วย การบันทึกผังกายภาพ บันทึกภาพเคลื่อนไหว (time-lapse photos) และบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ของการดำเนินไปของกิจกรรมนั้น ๆ (ภาพที่ 8) สุดท้าย คือ การสัมภาษณ์โดยใช้รูปภาพ โดยใช้รูปภาพเก่าและภาพปัจจุบันของแต่ละกิจกรรม เพื่อเป็นข้อมูลในการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมวิจัยถึงความทรงจำและความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม หลังจากนั้นผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และอภิปรายผ่านเรื่องเล่าทางมานุษยวิทยา (ethnographic narratives)

เรื่องเล่าเชิงมานุษยวิทยา คือการสะท้อนปรากฏการณ์จริงผ่านมุมมองทางทฤษฎี โดยมีผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เล่าเรื่อง (a storyteller) ที่ต้องคัดเลือกข้อมูล วิพากษ์ และเรียงลำดับการนำเสนอ (Berger, 1980) ประกอบด้วยข้อมูลจากสามส่วน ส่วนแรกจากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ ทั้ง ความรู้สึก ทศนคติ ความทรงจำและความรู้ ส่วนที่สอง คือ ข้อมูลจริง (facts) ของจังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ (ที่เก็บได้จากการสังเกตและบันทึกในวิธีวิจัย การวิเคราะห์จังหวะ (rhythmanalysis) ส่วนที่สาม คือ วาทกรรม (discourses) ที่หมายถึงการตีความของข้อมูลทั้งหมดผ่านกรอบความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือ

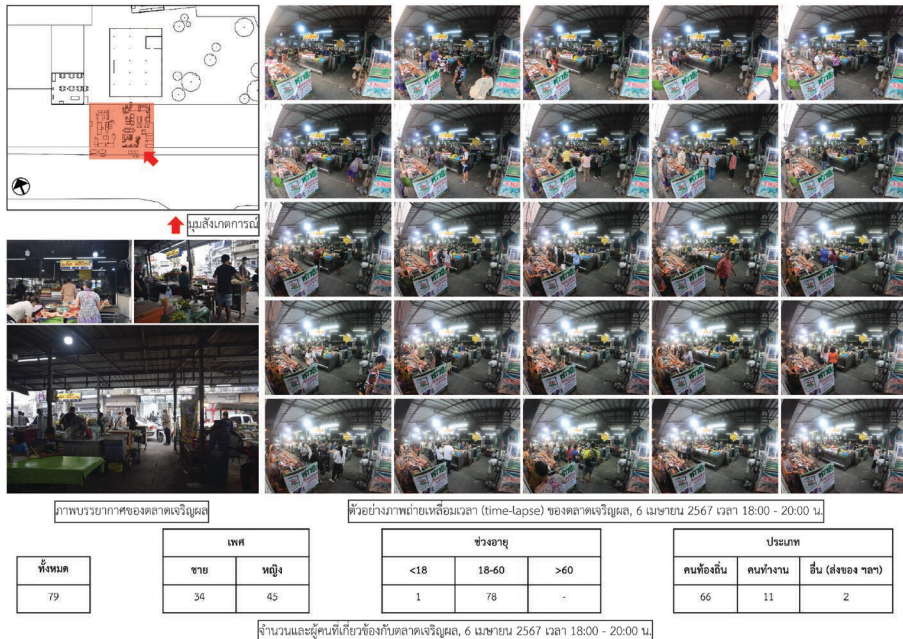
โดยข้อมูลทั้งหมดจะถูกคัดเลือกและตีความโดยผู้วิจัยซึ่งมีหน้าที่เชื่อมโยงข้อมูลทั้งสามส่วนเข้าด้วยกัน (triangulate) ทั้งทฤษฎี ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เพื่อ

สร้างเรื่องเล่าเชิงมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นลักษณะการอธิบายผลการวิจัยในงานวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะนี้ (Brodkey, 1987) (ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 โครงสร้างของคำบรรยายเชิงมานุษยวิทยา
ที่มา: Author

บทความนี้ได้คัดเลือกกรณีศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่ที่ยังหลงเหลือ (residual rhythm) ของตลาดเจริญผล ชุมชนตลาดใต้ จังหวัดพิษณุโลกซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสร้างความรู้สึกรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ทั้งในแง่ของการสร้างบรรยากาศและการรับรู้ของสถานที่จากสภาพแวดล้อมที่มีชีวิต (lived environment) และการเกิดความเป็นสถานที่แบบชั่วคราวตามเวลา (temporal place) ในขณะที่กิจกรรมเก่าแก่อื่น ๆ ที่พบในพื้นที่จะเชื่อมโยงเป็นหลักกับทฤษฎีอื่น ๆ มากกว่า (ตาราง 1)

ภาพที่ 8 ตัวอย่างรายละเอียดของการวิเคราะห์จังหวะ (rhythmanalysis) ของกิจกรรมของแผงขายอาหารในตลาดเจริญผลในช่วงเวลา 18.00-20.00 น. (ช่วงเวลาประจำของการเปิดตลาด)

ที่มา: Author

อภิปรายผลการศึกษา กรณีศึกษาตัวอย่าง ตลาดเจริญผล

ตลาดเจริญผล คือ ตลาดขายอาหารที่เปิดเวลาเย็นถึงดึกหรือที่คนรู้จักกันทั่วไปในชื่อ “ตลาดโต้รุ่ง” ของตัวเมืองพิษณุโลกที่เปิดมานานกว่า 60 ปี พร้อม ๆ กับโรงภาพยนตร์เจริญผล (ปัจจุบันถูกรื้อถอน) ซึ่งเป็นโรงภาพยนตร์เดี่ยว (standalone cinema) ที่ได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2500-2530 ตั้งอยู่ตรงข้ามหอนาฬิการะหว่างถนนพญาภิไทและถนนพุทธบูชา ในฝั่งทิศเหนือ-ใต้ และตั้งอยู่ระหว่างริมแม่น้ำน่านและสถานีรถไฟจังหวัดพิษณุโลกในทิศตะวันออก-ตะวันตก

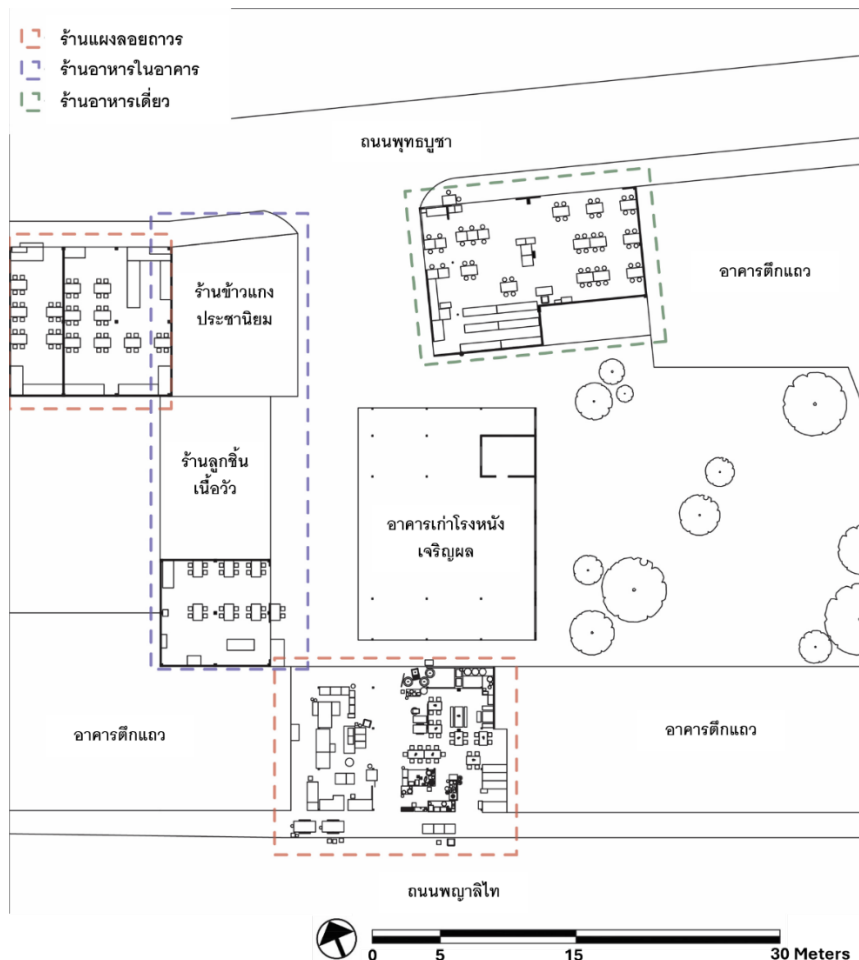
ในอดีตบริเวณโดยรอบตลาดเจริญผลในระยะนี้มีประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นแหล่งค้าขายใจกลางเมือง (downtown retailing) และศูนย์รวมความบันเทิงของจังหวัดพิษณุโลกแต่ช่วงปี พ.ศ. 2490 จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2540 ซึ่งบริเวณดังกล่าวประกอบด้วยตลาดสด ตลาดอาหาร ร้านอาหาร ร้านค้าปลีกและส่งในอาคารแถว ห้างสรรพสินค้า และโรงภาพยนตร์ ในเวลานั้นตลาดและโรงภาพยนตร์เจริญผลคือหนึ่งในสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตกลางคืนของตัวเมืองพิษณุโลก

หลังปี พ.ศ. 2530 แหล่งการค้าใจกลางเมือง ของชุมชนชาวจีนในจังหวัดพิษณุโลกเริ่มเสื่อมความนิยมลงไปเนื่องจาก (1) การเข้ามาของห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของจังหวัด ที่รวมความบันเทิงและสินค้าทุกอย่างไว้ในที่เดียว และ (2) การเดินทางโดยรถไฟถูกแทนที่ด้วยการเดินทางโดยรถยนต์ ทำให้พื้นที่กลางเมืองเก่าหรือย่านตลาดได้ที่อยู่บริเวณสถานีรถไฟไม่ใช่ชุมชนทางที่รวมผู้คนดั้งเดิม สถานการณ์ทั้งหมดทำให้ร้านค้า โรงแรม และร้านอาหารต่าง ๆ (ในอาคารแถว) เกือบทั้งหมดของจังหวัดพิษณุโลกซบเซาและปิดตัวลง อีกทั้ง โรงภาพยนตร์เจริญผลเลิกกิจการอย่างถาวรในปี

พ.ศ. 2538 และถูกรื้อถอนไปในที่สุด เหตุการณ์ทั้งหมดทำให้ “ชีวิตกลางคืน” ในย่านตลาดใต้หายไปเกือบทั้งหมด เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นประวัติศาสตร์ร่วมของการเสื่อมความนิยมของแหล่งการค้าใจกลางเมืองของชาวจีนในประเทศไทยและทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Rimmer & Dick, 2009)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังหลงเหลือเป็นร่องรอยของประวัติศาสตร์ของชีวิตกลางคืนในย่านตลาดใต้ คือ การมีอยู่ของตลาดเจริญผล ปัจจุบันตลาดเจริญผลยังเปิดขายอาหารในช่วงเวลาเย็น แต่จะปิดทำการเร็วขึ้นกว่าในอดีต (17.00-22.00 น.) โดยยังมีลูกค้าแวะเวียนมาซื้อกลับบ้านและนั่งรับประทานที่ร้าน

จากการสำรวจภาคสนาม องค์ประกอบทางกายภาพของตลาดเจริญผลในปัจจุบันแบ่งเป็นสถาปัตยกรรมได้สามลักษณะ (ดังภาพที่ 9) ได้แก่ (1) ร้านแผงลอยถาวรที่มีทั้งหมดสองแห่ง แห่งแรกอยู่ตรงข้ามวงเวียนหอนาฬิการิมถนนพญาไท แผงลอยแห่งที่สองอยู่ริมถนนพทุธบูชา (2) ร้านอาหารในอาคารแถว เป็นร้านไอศกรีมที่เปิดขายในอาคารแถวที่ตั้งอยู่บนถนนที่เชื่อมระหว่างถนนพญาไทและถนนพทุธบูชา โดยอาคารเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้น และเปิดหน้าร้านเฉพาะชั้นล่าง และ (3) ร้านอาหารเดี่ยว ตั้งอยู่ริมถนนพทุธบูชา บริเวณหลังโรงภาพยนตร์เจริญผล (ถูกรื้อถอน) โครงสร้างของร้านเป็นอาคารกึ่งเปิดโล่งกันห้องด้วยโครงสร้างเหล็กผสมกับการก่ออิฐฉาบปูน มุงด้วยหลังคาโครงสร้างเหล็ก

ภาพที่ 9 แผนผังโดยรวมของตลาดเจริญผล แบ่งตามรูปแบบสถาปัตยกรรม

ที่มา: Author

จากการสำรวจ พบว่า องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของตลาดเจริญผลทั้งหมดไม่มีโครงสร้างแข็งแรงและถาวร เป็นเพียงโครงสร้างชั่วคราวที่เก่าแก่และทรุดโทรม รวมถึงไม่มีวัสดุสัญลักษณ์หรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น ทั้งหมดถูกปรับเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาและการใช้งาน ดังนี้

1. ความโดดเด่นที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่มีชีวิต (lived environment)

จากการสังเกตการดำเนินไปของกิจกรรมพบว่าความเคลื่อนไหวของตลาดเจริญผลในปัจจุบันจะมีความโดดเด่นและสะดุดตาที่สุดในช่วงเวลา 18:20 – 19:35 น. ซึ่งบริเวณแผงขายอาหารติดกับถนนพญาไทตรงข้ามวงเวียนหอนาฬิกาจะมีคนแวะเพื่อซื้ออาหารอยู่เป็นระยะ โดยรวมตัวกันอย่างหนาแน่นบริเวณทางเท้าด้านหน้า บางส่วนจอดรถริมถนน และบางส่วนเดินผ่านเพื่อเข้าไปนั่งด้านใน ทำให้บริเวณด้านหน้าแผงลอยขายอาหารฝั่งถนนพญาไทเป็นบริเวณที่คึกคักมากที่สุด ในขณะที่อาคารแถวโดยรอบปิดหน้าร้าน ไม่มีผู้คนและปิดไฟมืดสนิท (ดังภาพที่ 10)

วันเสาร์ ที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2567	
18:00 น.	18:45 น.
- ร้านต่าง ๆ ในตลาดเตรียมของ เปิดไฟส่องสว่าง และดำเนินการขายแล้วเป็นที่เรียบร้อยแล้ว	- ลูกค้ายืนรอซื้ออาหาร และรับประทานอาหารด้านหน้าร้านผัดไทจนสิ้นออกไปบอกทางเดินเท้า
- ร้านเช็ดผัดไทลูกค้าบางส่วนนั่งรับประทานอาหารอยู่ในร้าน และส่วนหนึ่งยืนต่อคิวส่งอาหารอยู่ด้านหน้า	- ลูกค้าที่ทานผัดไทเสร็จแล้วเริ่มเดินออกจากร้านไป และมีลูกค้าใหม่เข้ามาแทนที่อย่างทันที
- ด้านหน้าตลาดมีรถยนต์และจักรยานยนต์จอดเรียงกันจนเต็มพื้นที่	- กิจกรรมยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่ร้านมีลูกค้าทยอยแวะซื้ออาหารอย่างไม่ขาดสาย
18:20 น.	19:25 น.
- คนเดินผ่านไปมาหน้าตลาดมากขึ้น รวมถึงคนที่ยืนส่งผัดไทและรอรับอย่างด้านหน้าตลาดด้วยเช่นเดียวกัน	- ห้องฟ้าเริ่มมืดลง พร้อมกลับคนเริ่มเข้ามาที่ตลาดอย่างหนาแน่นอีกครั้ง โดยยืนรอเลือกซื้ออาหารจากร้านต่าง ๆ จนสิ้นออกไปยังพื้นที่ถนน
- คนยังคงเดินผ่านตลาด และเข้าออกอย่างต่อเนื่อง เจ้าของร้านผัดไทเตรียมอาหารอยู่ตลอดเวลา	- ด้านนอกมืดลงแล้ว กิจกรรมของผู้คนกับเจ้าของร้านยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ร้านผัดไทยังคงมีลูกค้าเข้าไปรับประทานอาหารบ้างประปราย
- ลูกค้าของร้านผัดไทบางส่วนยืนรออาหารอยู่หน้าร้าน เดินไปซื้ออาหารร้านอื่นต่อ และบางส่วนเข้าไปนั่งรับประทานอาหารในร้าน	19:45 น.
- ลูกค้าของตลาดมีอยู่หลากหลายช่วงอายุ แต่ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น	- ลูกค้าบางกลุ่มมากันเป็นครอบครัวเพื่อมาซื้ออาหาร
	- คนเริ่มน้อยลงจากช่วงเวลาที่ก่อนหน้านี้จะได้รู้ แต่ยังคงมีลูกค้ามาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะร้านผัดไท

ภาพที่ 10 บันทึกจังหวะของตลาดเจริญผล

ที่มา: Author

บรรยากาศโดยทั่วไปในช่วงเวลาดังกล่าว ตลาดเจริญผลจะปรากฏแสงไฟสีส้มจากหลอดไฟกลมที่แขวนอยู่หน้าแผงลอยขายอาหารประเภทต่าง ๆ และแสงสีขาวจากหลอดนีออนในส่วนพื้นที่นั่งทานอาหาร ทำให้บริเวณตลาดโดดเด่นขึ้นมาจากพื้นที่โดยรอบที่ค่อนข้างมืด อีกทั้งบริเวณด้านหน้าแผงลอยมีรถจักรยานยนต์ และรถยนต์ แวะจอดเป็นระยะเพื่อส่งคนเพื่อซื้อและนั่งรับประทานอาหาร นอกจากนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีเสียงพูดคุยซื้อขายอาหาร ประกอบกับเสียงและกลิ่นอาหารประเภทต่าง ๆ ที่อบอวลอยู่ทั่วบริเวณ สภาพแวดล้อมที่มีชีวิต เหล่านี้ทำให้ตลาดเป็น จุดหมายตา (landmark) ของย่านตลาดใต้ในช่วงเวลาค่ำคืนที่คนในพื้นที่กล่าวถึงมากที่สุด

2. จังหวะเมืองที่ยังหลงเหลือที่เป็นที่จดจำมากกว่าหูดมหายทางกายภาพ (physical landmark)

ตลาดเจริญผลตั้งอยู่ตรงข้ามกับวงเวียนหอนาฬิกากลางเมืองซึ่งถูกสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของตัวเมืองมากกว่า 60 ปี ซึ่งในทางการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง (urban design) หอนาฬิกานี้เทียบเท่ากับ จุดหมายตา ของเมืองที่มีไว้เพื่อให้คนรับรู้ และเป็นหูดมหายของสถานที่ (Lynch, 1960) ซึ่งหลักการดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพจริงเกิดขึ้น โดยคนนอกพื้นที่และเอกสารท่องเที่ยวจะระบุพื้นที่บริเวณนี้ว่า “วงเวียนหอนาฬิกา”

แต่ในทางกลับกัน ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นคนในพื้นที่จำนวน 10 คน จากผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 15 คน กลับเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า “วงเวียนเจริญผล” ตามชื่อตลาด หรือ “วงเวียนผัดไทย” ตามชื่อแผงขายผัดไทยสองร้านที่เปิดขายมานานกว่า 60 ปี ในขณะที่องค์ประกอบและลักษณะทางกายภาพที่อยู่ในบริเวณนั้น ไม่ว่าจะเป็น หอนาฬิกา อาคารแถวเก่าแก่ที่ถูกสร้างใน พ.ศ. 2500 ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวถึง ไม่มีผู้ให้สัมภาษณ์คนใดระบุถึงองค์ประกอบทางกายภาพอันใดอันหนึ่งในลักษณะเฉพาะเจาะจง แต่เมื่อพูดถึงพื้นที่บริเวณนี้คนจะอ้างอิงเป็นหลักเกี่ยวกับ เวลาเปิดทำการ อาหาร บรรยากาศ ผู้คน และประวัติศาสตร์ของตลาด (ดังภาพที่ 11)

“ที่เก่าๆ...ตอนเย็นจะมีอีกที่นึง...ตรงวงเวียนผัดไทยนะ ตอนค้าๆเค้าจะเริ่มเปิด มีอยู่ทีเดียวที่ไฟสว่างนะตอนกลางวัน...ไปมาหรือยัง...ตรงนี้ขายมานานมากแล้วนะ...ก่อนที่เกิด เมื่อก่อนจะคึกคักกว่านี้มาก (ผู้ให้สัมภาษณ์ ชาย อายุ 50 ปี) ”

“สถานที่เก่าๆเธอ...เห็นเพิง ผัดตรงข้ามไหม อันนั้นเก่ามากนะ ตอนเย็นจะขายผัดไทย ไอศกรีม มีตั้งแต่ยุคโรงหนังแล้ว เมื่อก่อนคนจะเยอะมาก เดียวนี้ก็ขายไปแล้ว เจ้าเก่าก็จะเหลือแค่แอ๊ดผัดไทย และก็ไอติม ผมมาทันตอนยุคปลายๆแล้ว...(ผู้ให้สัมภาษณ์ ชาย อายุ 51 ปี)

“...แถวนี้เค้าเรียกเจริญผล...เปิดช่วงเย็น...จะมีนี่ (ผัดไทย) และไอติม (ไอศกรีมเจริญผล) เดียวนี้ดังแล้ว...นักท่องเที่ยวก็มาากินเยอะนะ พวกวัยรุ่น คนจากต่างจังหวัดก็มากินกัน..เนี่ย..แบบนี้...บางทีก็เหมารถตุ้มมาขึ้นเรียงแถวหน้าฟุตบาธ (ผู้ให้สัมภาษณ์ หญิง อายุ 64 ปี)

“ภาพที่จำได้ตั้งแต่เด็กๆเลย คือ ช่วงค้าๆพอฟ้ามืด จะคึกคักตรงนี้ทีเดียวเลย ทั้งแสงไฟ คน เสียงดังเลย...เสียงผัดไทย เสียงคุยกันหน้าร้าน...พวกคนจะไปเที่ยว...นักศึกษา วัยรุ่น ทหาร... คึกๆบางทีก็ตีกัน..ลงมาน้ำถนน...(ผู้ให้สัมภาษณ์ ชาย อายุ 40 ปี)”

“ตอนโพล้เพล้ คนจะเริ่มเยอะ พวกนักศึกษา นักเรียน ครอบครัว มานั่งกินข้าวกัน ในร้านแน่นเลย ไม่มีที่นั่ง บางทีคนก็ซื้อไปนั่งกินผัดตรงข้าม (สวนสาธารณะที่วงเวียนหอนาฬิกา) เมื่อก่อนยังเป็นสวน นั่งได้ ผู้ให้สัมภาษณ์ ชาย อายุ 50 ปี) ”

ภาพที่ 11 บทสัมภาษณ์ของผู้คนในพื้นที่เกี่ยวกับตลาดเจริญผล

ที่มา: Author

จากบทสัมภาษณ์ จะเห็นได้ว่าผู้คนท้องถิ่นสร้างความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) โดยเชื่อมโยงกับกิจกรรมเก่าแก่ หรือ จังหวัดที่ยังหลงเหลือ ที่ประกอบด้วยกิจกรรม เวลา ผู้คน และบรรยากาศ มากกว่าวัตถุสัญลักษณ์ของพื้นที่ (หอนาฬิกาและอาคารแถวเก่าแก่) ซึ่งความรู้สึกของสถานที่ดังกล่าวใช้เวลาในการซึมซับและเข้าร่วมไปในกิจกรรมนั้น ๆ ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “ความรู้สึกของสถานที่ที่ค่อย ๆ ถูกสร้าง (progressively constructed sense of place)” ซึ่งเป็นความรู้สึกของสถานที่ที่มั่นคง (unself-conscious sense of place) และเชื่อมโยงกับคนในพื้นที่มากกว่า ความรู้สึกของสถานที่ที่ถูกสร้างจากองค์ประกอบทางกายภาพ (Relph, 1976)

นอกเหนือจากนั้น จะเห็นได้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์จะพูดถึงตลาดเจริญผล หรือ วงเวียนผัดไทย โดยผูกติดกับช่วงเวลาอยู่เสมอ ซึ่งเวลาดังกล่าวจะถูกเชื่อมโยงกับบรรยากาศต่าง ๆ เช่น ความมืด ความสว่าง กลุ่มคน เสียงพูดคุย เสียงทำอาหาร ฯลฯ ที่มีความเฉพาะเจาะจงในช่วงเวลานั้น ๆ ในทางทฤษฎี ความเป็นสถานที่ (placeness) ในลักษณะนี้เรียกว่า “สถานที่ทางเวลา (temporal place)” (Wunderlich, 2013) ซึ่งเป็นมิติที่ซับซ้อนในการเกิดความเป็นสถานที่ที่ไม่ได้เกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพตามหลักการทางด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง แต่เป็นสถานที่ที่พบได้ทั่วไปในประเทศไทย

สรุปผลการวิจัย: บทเรียนจากตลาดเจริญผลและการเติมเต็มแนวความคิดของการสร้างความรู้สึกของสถานที่ในสภาพแวดล้อมเมืองไทย

กรณีศึกษาของตลาดเจริญผลให้บทเรียนใหม่กับคำว่า จุดหมายตาหรือจุดหมายของสถานที่ต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมเมืองของประเทศไทยที่อาจจะเป็นสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และสวยงาม หรือเป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างเป็นภาพตัวแทน แต่จุดหมายของพื้นที่อาจเป็นเพียงกิจกรรมธรรมดาในชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ที่เกิดขึ้นเป็นประจำและทำสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น สิ่งนี้สร้างภาพจำและส่งต่อความหมายของพื้นที่ได้มากกว่าองค์ประกอบทางกายภาพ

ถึงแม้ว่าย่านตลาดได้จะมีวงเวียนอนุสาวรีย์ที่ถูกสร้างให้เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่โดดเด่น และมีอาคารแถวสองชั้นอายุกว่าหกสิบปีที่ถูกอนุรักษ์ไว้ แต่ทั้งสองสิ่งกลับไม่เป็นที่จดจำของคนในพื้นที่ แต่ในทางกลับกันกิจกรรมธรรมดาในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นเป็นประจำเวลาเย็นถึงกลางดึกกลับเป็นหนึ่งในภาพจำและสัญลักษณ์ของย่านตลาดใต้ในการรับรู้และความทรงจำของคนมากกว่า

ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่สอดคล้องกับหลักการทั่วไปของการสร้างสภาพแวดล้อม (the placemaking principles) โดยทั่วไปที่มีพื้นฐานจากแนวความคิดด้านตะวันตก ที่ระบุว่าอัตลักษณ์ความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) ขึ้นอยู่กับการสร้างองค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่น รวมถึงพื้นที่และกิจกรรมที่ถูกจัดสรรไว้เพื่อสร้างบรรยากาศที่เฉพาะเจาะจงให้กับสถานที่นั้น ๆ (Montgomery, 1998; Punter, 1991) ช่องโหว่แนวความคิดดังกล่าวและสภาพแวดล้อมจริงของตลาดได้นำมาสู่บทสรุปการเติมเต็มหลักการการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองที่เฉพาะเจาะจงกับลักษณะเด่นและประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ดังนี้

1. ความรู้สึกของสถานที่ (sense of place) อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (meaning) ของบางสถานที่ในเมืองไทยไม่ได้ยึดโยงเป็นหลักกับ วัตถุสัญลักษณ์หรือองค์ประกอบทางกายภาพ เช่น งานสถาปัตยกรรม หรือภูมิสถาปัตยกรรมเพียงเท่านั้น แต่สถานที่ (place) เหล่านั้นยังเชื่อมโยงกับ กิจกรรมเก่าแก่ที่เกิดขึ้นเป็นประจำที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สาธารณะ ในบางครั้งกิจกรรมเหล่านั้นมีความสำคัญต่อการรับรู้สถานที่ดังกล่าวมากกว่างานสถาปัตยกรรมหรือวัตถุสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้น โดยมีตินี้จะทำให้คำนิยามของคำว่า “กิจกรรม” ในทฤษฎีของ พันเตอร์ (Punter, 1991) และ มอนโกเมอรี (Montgomery, 1998) มีมิติที่ลึกมากขึ้น โดยมีเรื่องระยะเวลาของการคงอยู่ของกิจกรรมต่าง ๆ มาเกี่ยวข้องด้วย

2. ต่อเนื่องจากข้อแรก คำว่าสถานที่ (place) ในเมืองไทยจึงมีความเชื่อมโยงกับเวลา (temporal) ซึ่งมีความชั่วคราว (temporary) ยืดหยุ่น (flexible) และเป็นอิสระ (independent) กล่าวคือ คำนิยามหรือชื่อเรียกของสถานที่ใดสถานที่หนึ่งอาจจะแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับกิจกรรมประจำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ๆ การค้นพบนี้้นำมาสู่หลักการออกแบบสภาพแวดล้อมเมือง ที่ต้องนำเอากิจกรรมที่เก่าแก่ เวลาประจำที่ปรากฏตัว และบรรยากาศที่เกิดขึ้นรวมถึงกลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม มาเป็นปัจจัยในการวิเคราะห์ด้วย

3. งานวิจัยนี้สร้างหลักการการวิเคราะห์ จังหวัดที่ยังหลงเหลือ ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมเมืองแบบไทย ที่มีกิจกรรมบนพื้นที่สาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์และสภาพแวดล้อมปัจจุบันของเมือง ซึ่งไม่ได้ทำเพียงการศึกษามิติด้านกายภาพเพียงเท่านั้นแต่รวมไปถึงการวิเคราะห์ เวลา กิจกรรม และทัศนคติของผู้คนที่มีต่อสิ่งเหล่านั้น ซึ่งมิติที่เพิ่มเติมมาคือมิติ

ทางด้านมานุษยวิทยาที่ทำให้การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทำได้ลึกซึ้งและเชื่อมโยงกับคนพื้นที่มากยิ่งขึ้น ซึ่งมีดีและหลักการวิเคราะห์ดังกล่าวไม่ได้ใช้ได้เพียงแค่สภาพแวดล้อมเมืองไทย แต่รวมถึงเมืองต่าง ๆ ที่มีลักษณะสภาพแวดล้อมรูปแบบเดียวกัน เช่น เมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีประวัติศาสตร์ทางพื้นที่และสังคมร่วมกับประเทศไทย

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

ข้อจำกัดหลักของงานวิจัยนี้คือขอบเขตของการศึกษาพื้นที่ที่กว้างมากเกินไป โดยเกิดจากการทบทวนประวัติศาสตร์ร่วมของพื้นที่เมืองในระดับประเทศ ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างของการศึกษา โดยสามารถอธิบายและให้ข้อเสนอแนะได้ดังนี้

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ที่ยังหลงเหลือในชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน เนื่องจากการทบทวนประวัติศาสตร์ทางพื้นที่และสังคมในระดับประเทศ พบว่าคนจีนอพยพและลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มคนสำคัญที่สร้างและทิ้งจังหวัดเชียงใหม่ในสภาพแวดล้อมเมืองไทย แต่ในการลงศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่ายังมีจังหวัดเมืองอีกหลายประเภทที่น่าสนใจและเกิดขึ้นเป็นเฉพาะเจาะจงจากบริบทและประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของสถานที่ต่าง ๆ เช่น จังหวัดของคนไร้บ้าน ที่เข้ามาครอบครองพื้นที่บริเวณริมสถานีรถไฟ ในอำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก หรือจังหวัดของผ้าและสถาบันบันเทิงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในอาคารแถวไม้ดั้งเดิม เพื่อรองรับกลุ่มวัยรุ่นและคนวัยทำงานในชุมชนบางมูลนาทที่กำลังขยายตัว ฯลฯ ซึ่งจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีแง่มุมทางทฤษฎีที่จะนำไปส่งเสริม วิชาทฤษฎีวิจารณ์จังหวัดเมืองในการออกแบบสภาพแวดล้อมเมืองในแง่มุมต่าง ๆ ได้

ดังนั้น ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยคือ การศึกษาหรืองานวิจัยด้านจังหวัดเมือง อาจจะไม่จำเป็นต้องทำในลักษณะของงานที่มีขอบเขตกว้างโดยเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ระดับประเทศเพื่อใช้อธิบายภาพรวมของสภาพแวดล้อมเมืองในภาพใหญ่เท่านั้น แต่งานวิจัยอาจจะสามารถทำได้ในพื้นที่เล็ก ๆ ที่มีบริบทและประวัติศาสตร์เฉพาะของพื้นที่เองที่มีความน่าสนใจ ก็สามารถเติมเต็มทฤษฎีได้เช่นเดียวกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย “จังหวัดของเมืองที่ยังหลงเหลือ: คุณค่าของกิจกรรมเก่าแก่ของชาวไทยเชื้อสายจีน: กรณีศึกษาพื้นที่เมืองในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปี พ.ศ. 2566 และมีการรับรองงานวิจัยในมนุษย์ที่ได้รับการรับรองและออกหนังสือรับรองการพิจารณาจริยธรรมโครงการวิจัย (certificate of exemption) จากประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้โครงการวิจัยรหัส cmurec 66/374

เอกสารอ้างอิง

- Alexander, C. (1979). **The timeless way of building**. New York: Oxford University Press.
- Askew, M. (1993). **The making of modern Bangkok: state, market and people in the shaping of the Thai metropolis**. Bangkok: Thailand Development Research Institute Foundation.
- Askew, M. (1996). The rise of Moradok and the decline of the yarn heritage and cultural construction in urban Thailand. **Journal of Social Issues in Southeast Asia**, 11(2), 183-210.
- Askew, M. (2002). **Bangkok : place, practice and representation**. London: Routledge.
- Bentley, I., et al (1985). **Responsive environments: a manual for designers**. London: Architectural Press.
- Berger, J. (1980). Another way of telling. **Journal of Social Reconstruction**, 1, 57-75.
- Boonjubun, C. (2017). Conflicts over streets: the eviction of Bangkok street vendors. **Cities**, 70, 22-31.
- Brodkey, L. (1987). Writing ethnographic narratives. **Written Communication**, 4(1), 25-50.
- Buckley, L. (2014). Photography and photo-elicitation after colonialism. **Cultural Anthropology**, 29(4), 720-743.
- Carmona, M., et al (2003). **Public places, urban spaces : the dimensions of urban design**. Boston: Architectural Press.
- Chaimanee, A. (2023). **The historical traces of residual rhythms in maintaining the Identity, authenticity and sense of place in a contemporary city: the Sino-Thai urban livelihoods in Thai cities**. (Doctoral dissertation). London: University College London.
- Cheunsuwimol, B. (2000). **The familay system and social realtionship of Sino-Thais in Bo-Be community** Chulalongkorn University. Bangkok: Chulalongkorn. <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:13713>
- Chiozzi, P. (1989). Photography and anthropological research: three case studies. In Flaes, R. B. (Ed.), **Eyes Across the water** (pp 43-50). Amsterdam: Het Spinhuis.
- Chirapiwat, T. (2005). **Street configurations and commercial and mixed-use land-use patterns: a morphological study of the northeastern region of Bangkok to evaluate recent transportation and land-use plans** (Doctoral dissertation). Michigan: University of Michigan.

- Conzen, M. R. G. (1965). Book review: the city in geography : an inaugural lecture by E. Jones, London school of economics and political science, 1962. **Urban Studies**, 2, 31-109.
- Cullen, G. (1961). **The concise townscape**. New York: Routledge/Architectural Press.
- Davis, H. (2012). **Living over the store : architecture and local urban life**. London : Routledge.
- Harper, D. (2002). Talking about pictures: a case for photo elicitation. **Visual Studies**, 17(1), 13-26.
- Hayden, D. (1995). **The power of place : urban landscapes as public history**. Massachusetts: MIT Press.
- Jacobs, J. (1961). **The death and life of great American cities**. New York: Random Houses.
- King, R. & Boonanan, N. (2018). **Informality as heritage, heritage and identity in contemporary Thailand: memory, place and power**. R. King. Singapore: NUS Press.
- King, R. (2009). Bangkok space, and conditions of possibility. **Environment and Planning D: Society and Space**, 26(2), 315-337.
- King, R. (2011). **Reading Bangkok**. Singapore: NUS Press.
- Kusenbach, M. (2003). **Street phenomenology: the go-along as ethnographic research tool**. **Ethnography**, 4(3), 455-485.
- Ladsena, C. (2010). **Physical structure and element of Talat Phlu old commercial districts**. [Master's thesis, Chulalongkorn University]. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/71613/>
- Lefebvre, H. (1991). **The production of space**. Cambridge: Blackwell.
- Lynch, K. (1960). **The image of the city**. Cambridge: MIT Press.
- Lynch, K. (1981). **A theory of good city form**. Cambridge: MIT Press.
- Mateo-Babiano (2012). Public life in Bangkok's urban spaces. **Habitat International**, 36(4), 452-461.
- Montgomery, J. (1998). Making a city: urbanity, vitality and urban design. **Journal of Urban Design**, 3(1), 93-116.
- Navapan, N. (2014). Absolute monarchy and the development of Bangkok's urban spaces. **Planning Perspectives**, 29(1), 1-24.
- Nirathorn, N. (2006). **Fighting poverty from the street: a survey of street food vendors in Bangkok**. Bangkok: International Labour Office.

- Oranratmanee, R. and V. Sachakul (2014). Streets as public spaces in Southeast Asia: case studies of Thai pedestrian streets. **Journal of Urban Design**, 19(2), 211-229.
- Pakitnontrakan, C. (2003). **Preserve or destroy history? Silapa-Watthanatham** (pp 8-15). Bangkok: Matichon. https://www.silpa-mag.com/history/article_10191
- Potjanalawan, P. (2014). The role of Sino-Thai in the production of urban space in Thailand in the 1950s. **Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS)**, 11(1), 37-54.
- Punter, J. (1991). Participation in the design of urban space. **Landscape Design**, 200, 24-27.
- Relf, E. C. (1976). **Place and placelessness**. London: Pion.
- Ricklefs, M. C., et al. (2012). **A new history of Southeast Asia**, Houndmills, Basingstoke, Hampshire. New York: Palgrave Macmillan.
- Rimmer, P. J. & Dick, H. W. (2009). **The city in Southeast Asia: patterns, processes, and policy**. Singapore: NUS Press.
- Skinner, G. W. (1957). **Chinese society in Thailand: an analytical history**. Ithaca: Cornell University Press.
- Skinner, G. W. (1958). Chinese assimilation and Thai politics. **The Journal of Asian Studies**, 16(2), 237-250.
- Van Roy, E. (2017). **Siamese melting pot: ethnic minorities in the making of Bangkok**. Singapore: ISEAS–Yusof Ishak Institute.
- Wunderlich, F. (2010). **The aesthetics of place-temporality in everyday urban space: the case of Fitzroy Square**, *Geographies of Rhythm*. T. Edensor (pp. 45-56). New York: Ashgate Publishing.
- Wunderlich, F. (2013). Place-temporality and urban place-rhythms in urban analysis and design: an aesthetic akin to music. **Journal of Urban Design**, 18(3), 383-408.
- Wunderlich, F. (2014). Place-temporality and rhythmicity: a new aesthetic and methodological foundation for urban design theory and practice. In Carmona, M. (Ed.). **Explorations in urban design: an urban design research primer** (pp. 60-73). United Kingdom: Routledge.
- Yin, R. K. (2014). **Case study research: design and methods**. Thousand Oaks: Sage Publications. Inc.